

DEBRECZENI ATTILA

A kötés napja (Kazinczy Ferenc feleségül kéri Török Sophie-t)¹

„Augusztus 24-én este ér Kázmérba. Alighogy leszáll kocsijáról, rögtön elmondja neki Zsófia a szomorú hírt. Jegyesétől levelet kapott, amelyben tudósítja, hogy engedélyt nyervén a hazatérésre, csakugyan hazatért, gazdagon nősült, s így családját ismét lábra állította. Jó hír, gondolja a titkos kérő, de örömét mérsékli a leány iránti szánalom érzése. Szeretett volna tudakozódni előre a grófnál vagy fiánál: mit szólnának hozzá, ha ő Zsófia kezét megkérné. De a grófot a hideg lelte, fia pedig távol volt. Zsófia kiönti panaszát csalódásán Kazinczy keblébe. Ez azonban »fukarkodva élte legszebb gyönyöreivel«, más napra halasztja nyilatkozatát. Akkor elmondja neki, hogy régóta érdeklődik iránta, de míg jegyese visszalépéséről biztos hírt nem hallott, nem szólhatott. Elébe rajzolja családi állapotát, anyagi sorsát, testvéreivel való viszályát, s kérdi: vajon ily körülmények közt összeköthetné-e sorsát az övével? Zsófia szó nélkül távozik. Ő meg kétségben maradva önmagát okolja, hogy elszette, s tán el is rontotta dolgát. Nagy lelki felindulásban sebes léptekkel jár fel s alá, midőn Zsófia visszatér, azt kérdezve: Hát, Ferenc, hol fogunk lakni? A legédesebb öröm dobogtatja meg szívüket. Kazinczy a gróffal betegsége és a háznál tartott úriszék miatt még mindég nem szólhat ugyan, de megnyugodhatik üzenetén. »Mondjátok meg Ferencnek – üzeni neki feleségétől –, senkinek sem inkább, mint neki; ismerem őtet, a lányom szerencsés lesz.« Augusztus 27-én megnyeri a szülők ünnepélyes beleegyezését” (Váczy János).²

Kazinczy lánykérésének és eljegyzésének történetét Váczy János a *Pályám emlékezete* alapján (azt tömörítve, de teljesen híven követve) írta meg.³ Ez a történet szerepel minden életrajzi leírásban az eseményekről szóló hiteles beszámolóként. Az önéletríások mellett vers is megörökíti a nevezetes életeseményt, *A' Kötés' napja* című szonett, amelyhez több forrásban különféle szél- és lábjegyzeteket írt Kazinczy, utalva a történt eseményekre. A szöveg kilenc forrásban maradt ránk: egy Pandekta-

¹ A tanulmány az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében és az OTKA 108831. sz. pályázata támogatásával készült.

² Váczy János: Kazinczy Ferenc és kora. Kiad. Kovács Dániel, Debrecen, 2012., 366–367.

³ A *Pályám emlékezete* vonatkozó fejezete a mű két változatában található meg, Orbán László a II. kidolgozást közölte (Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. Kiad. Orbán László, Debrecen, 2009., 548–550.; a továbbiakban: PEml., 2009.), az V. kidolgozás kézírata: MTAK. Tört. 4r. 70., 119–121a.

jegyzésben archiválva, négy levélben 1812. február 17-e és március 27-e között, a *Hébe* 1823. évi zsebkönyvében nyomtatva, valamint a szonettek három pálya végi összeírásában.⁴ Az alábbiakban a Kazinczy életében megjelent egyetlen nyomtatott változatot idézzük:

A' KÖTÉS' NAPJA.

*Melly boldog óra tűnt-fel életemnek,
Midőn a' két szép testvér' karjain
Szökdelve jártam a' rom dombjain,
'S hol a' pataknál lengenyék teremnek.*

*Itt, lábainál imádkott Kedvesemnek,
Elnyúltam a' part' bársony hantjain.
Dallott, 's elfogva alakján 's hangjain,
Megnyílt az ég szememnek és fülemnek.*

*Storazzi' szép ajkán nem lebegének
Mennyeibb hangzások mint e' bájós ének,
Mint e' hajlékony rezgő lány beszéd.*

*De bájosabb volt az, mellyel pirulva
A' hold' szelíd fényében, 's rám simulva
Ezt nyögte az édes lány: Tiéd! Tiéd!*

A vers címében lévő 'kötés' a Kazinczy és Török Sophie hivatalos eljegyzése, azaz gyűrűváltása előtti pillanatot, a házassági szándék megvallását és elfogadását jelent minden ismert forrásban. A 'kötés napja' azonban háromféleképpen van megadva: a Kis Jánosnak és Kölcseynek írott levelekben 1804. augusztus 24., a Döbrentének írottban augusztus 26., a Sztrókeyhoz írottban és egy kéziratban augusztus 25.⁵ Sztrókey Antalnak szóló április 19-i levelében Kazinczy külön ki is emeli ez utóbbit: „Nagyon kérek, igen nagyon; el ne tévedszd a' holnap' napját. Az *Lajos napja* volt, és így Auguszt. 25-dike. – Ez másnak semmi: de nekem nem semmi. Maradjon tiszteletben az a' nap. Maradjon a' jóknak emlékezetekben.”⁶ De akkor lehetséges-e, hogy ezelőtt egy-két hónappal ő maga tévedszze el a dátumot? Kizárni ezt természetesen nem lehet, de nem is tűnik valószínűnek, célszerű hát a rendelkezésre álló további adatokkal összevetni a versforrásokban megadottakat, s megvizsgálni más lehetséges okokat a dátumok szóródására.

A *Pályám emlékezete* vonatkozó részében, amelyet Váczy János is követett idézett leírásában, Kazinczy szintén 1804. augusztus 25-re teszi 'a kötés napját', augusztus 24 a Kázmérba érkezés, augusztus 27 pedig a szülői beleegyezés napjaként

⁴ Részletes filológiai adatolás itt nem látszik szükségesnek, fejtegetéseink a készülő kritikai kiadás vizsgálataira épülnek. Az egyes források szövegállapotai között megfigyelhető eltérések nem igazán jelentősek.

⁵ A 2148., 2150., 2170. és 2188. sz. levelek Váczy János kiadásában, valamint: OSZK. Analekták 2971. XII.e.

⁶ KazLev. IX. 404.

említődik. Az önéletírásokban további három szöveghelyet is találhatunk erre nézve. Az események után egy évvel keletkezett feljegyzésben dátumszerűen az áll, hogy augusztus 24-én éjszaka érkezett Kazinczy Kázmérba, s augusztus 27-én gyűrűt váltottak, a köztes napok pontos időrendjét azonban nem adja meg.⁷ Egy naplófeljegyzésben a következő dátumok szerepelnek: „1804. Aug. 24d. Kázmérba. / 25. Lajos napja. Vasárnap. / 27. gyűrűt váltunk.”⁸ Adatokban leggazdagabb szövegében, *Diáriumában* a következőket olvashatjuk: „24. Pálházán ebédtem Domokos Sámuel Úrral, 's estvére Kázmér. 25d. Lajos' napja. A' malomhoz. József berkébe Bodó Lajos szbiró 's Esküdtje, 's Pápai Sigm. és Rácz Sigm. Fiscalis érkeznek az Uri-székre. A' Plebánushoz vizitre. Első declaratióm Sophienál. – 26d. Zápor éjjel. Reggel Sophie kopog az ajtómon. A' Grófné dél után beszél velem. – 27d. Mennek a' Magistratualisok. A' Gróf szöll. Sophiet ide ígéri.”⁹

Az egyezik minden önéletrajzi szövegben, hogy 1804. augusztus 24-én ért Kazinczy Kázmérba (egy helyen estét, a másikon éjszakát ír), s abban is, hogy augusztus 27-én történt a gyűrűváltás. Ami azonban a *Pályám emlékezetében* egy jelenetbe sűrítve, augusztus 25-én este történik Kazinczy szobájában, vagyis Kazinczy vallomása és Sophie igenlő válasza, az a *Diáriumban* két nap eseménye, vagyis Sophie beleegyezése már augusztus 26-ra esik (ha a sokat sejtető 'Sopie kopog az ajtómon' kitétel tényleg ezt jelenti, miként a *Pályám emlékezetében*). A vers forrásaiban megadott mindhárom dátum feltűnik tehát az önéletírásokban, s augusztus 25. és 26. egyaránt tekinthető a 'kötés napjának', az alapján, hogy melyik forrást használjuk, illetve hogy a vallomást vagy a beleegyezést vesszük alapul.

A *Pályám emlékezetében* elmondott történet csúcspontján Kazinczy vallomására („mondja-meg nekem, össze köthetné e életét az én életemmel?”) a leírás szerint Sophie a következőképpen reagál: „Sophieben az a' gondolat támada, hogy én producálni akarom a' mi felől tegnap folyt a' szó.”¹⁰ Ugyanez a kézirat V. kidolgozásban: „Sophieben az a' gondolat támada, emlékezvén egy tegnapi szavunkra, hogy én itt szerepeskedem.”¹¹ Ez az utalás a 'tegnapra' bevonja a körbe az augusztus 24-i napot is, még hozzá olyan értelemben, hogy valami nagyon hasonló történt akkor is, mint a lánykérés pillanatában. Nem zárható ki egy olyan értelmezés, mely szerint a vers forrásaiban megadott dátumok ingadozása valójában a 'kötés napja' értelmezésének ingadozása, vagyis hogy az események közül mikor melyiket tekintette annak. A különböző napokon történt események közötti ingadozás végül megállapodott, így a 'kötés napja' 1812 márciusának végétől kezdődően 1804. augusztus 25-öt fogja jelenteni számára.

Nem tekinthetünk el azonban attól sem, hogy a vallomás és beleegyezés körülményei egészen különbözően vannak leírva az önéletírásokban és a vers forrásaiban.

⁷ PEml., 2009., 133.

⁸ PEml., 2009., 323.

⁹ PEml., 2009., 205.

¹⁰ PEml., 2009., 449–550.

¹¹ MTA. Tört. 4r. 70., 120b.

„A nagykázméri ősi templom romjai”

Borovszky Samu (szerk.): Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely város. Bp., 1905.

Azért nem tekinthetünk el ennek vizsgálatától, mert maga Kazinczy veszi körbe a költemény szövegét a helyre és időre utaló jegyzetekkel. Kis Jánosnak írott levelében a cím, majd az első versszak mellé ezt jegyezte: „24. Aug. 1804. volt az itt festett scénák’ napja. [...] Kázmértt egy régi Kastély ruinája áll egy dombon a’ patak’ rétjei felett.”¹² A történet tehát itt is Nagykázméron, a Török-család birtokán játszódik, az említett kastély (vagy klastrom) ugyancsak azonosítható, a kázméri várról a 13. századtól kezdődően vannak adatok, a ma is látható rom a várkastély megmaradt fala,¹³ a patak eredeti neve Kolbása-patak, ennek mellékvize a Kazinczy által a *Diárium*-ban¹⁴ említett Bükk-patak.¹⁵

A *Pályám emlékezetében* a vallomás és beleegyezés egy napra, augusztus 25-nek estéjére koncentrálódik, s Kazinczy szobájában történik (láttuk, a *Diárium*-ban ez két nap történése volt). A versben patak partján, holdfénynél történik mindez, s a szándék megvallása nem is jelenik meg, csak a válasz. A levelekben a versszöveg mellé tett jegyzések a helyszínt pontosítják (rom, patak), a Pandekták-csomóban lévő jegyzet pedig az ott történetekről is beszámol: „A’ kertből hárman a’ pataknál fel

¹² KazLev. IX. 285. A 2170. sz. levélben pedig ez áll: „Kázmérban nem Vár hanem Kastély vagy Klastrom ruína van.”

¹³ Az elpusztult ősi templom romjait későbbi források említik, ennek helyén ma a 19. században épült templom áll. Mivel tehát mindkettő azonos helyen, a „falu központi részének nyugati szélén, az Izra-patak felett, a Hrunok nevű 154 m (tszfín.) magas dombon” volt található, Kazinczy utalása (‘Kastély vagy Klastrom’) bármilyenre vonatkozhatott, mindkettő megállja a helyét (l. minderről Karczag Ákos idézett leírását, térképpel, fényképekkel *A történelmi Magyarország várai* című szakportálon, szerk. Szabó Tibor, www.varak.hu; a portálra S. Varga Pál hívta fel figyelmemet).

¹⁴ PEml., 2009., 205.

¹⁵ A mai leírásban, mint láttuk, Izra-patakként szerepel (l. minderről Hoffmann István, Rácz Anita, Tóth Valéria: Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. Magyar nyelvjárások 33., Debrecen, 1996., 187–206.).

ezekre a' ruínákra menénk, onnan a' réten végig a' felső malom' árkához, hol Sophie énekelt, 's én lábainál vettem ülést. Sophie meg nem sejtette ekkor, melly szándékot 's óhajtatást forralok."¹⁶ Mindez a *Diárium* már idézett augusztus 25-i bejegyzésével olvasható össze: „A' malomhoz. [...] Első declaratióm Sophienál.” Az nem derül ki innen, hogy a declaratio is a malomnál történt-e, de az sem, hogy a szobában, miként Sophie válasza másnap reggel. A Pandekták-csomó jegyzetéből még az is kiolvasható, hogy hárman indultak a sétára, de hogy a vallomás elhangzásakor is mindhárman jelen voltak-e, szintén nem tudjuk meg. A *Pályám emlékezetével* viszont nem egyezik meg e leírások egyik eleme sem, csak az, hogy volt egy séta a két lánytestvérrel, közvetlenül a Sophie-nak tett esti vallomás előtt.¹⁷

Az adatok tehát ellentmondóak és hiányosak, s csak növeli a zavart, hogy a két legrészletesebb leírása a 'kötés napjának' (vagyis a vallomásnak és beleegyezésnek) elsősorban mégis műalkotásként olvasható, nem életrajzi dokumentumként. Mindkét leírás az adott műfaj sajátosságai szerint formálódik: az önéletírás egy jelenetbe koncentrálna poentíroz, a költemény egy topikus helyzet díszletei (patakpart, holdfény, éneklés) közé helyezi az eseményt, melyet inkább csak sejtet. Kétségtelen ugyanakkor, hogy valós történetelemekből építkeznek, s hogy így ezzel egyidejűleg maguk keltik fel magukkal szemben a referenciális olvasás igényét és lehetőségét. Minden bizonnyal volt tehát séta és volt beszélgetés a szobában, s az említett napok Kazinczy számára más-más szempontból egyaránt fontosak lehettek e történetben. Az egykori történések *filológiai*an pontosnak tartható rekonstrukciójáról azonban újabb s pontosabb források esetleges felbukkanásáig le kell mondanunk.

¹⁶ MTAK. K 633/VI. 154a.

¹⁷ PEml. 2009. 549.